

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла книга національної освіти України. Проект. / Академія пед. наук України; за ред. В.Г.Кременя. – К., 2009, – 285 с.
2. Костюк Г.С. Здібності та їх розвиток у дітей. Київ: „Знання”, – 1963. – 93 с.
3. Лейтес Н.С. Способности и одаренность в детские годы. – М.: Знание, 1984. – 80 с.
4. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія /Л.М.Масол. – К.: Промінь, 2006. – 432 с.
5. Мелик-Пашаев А.А. Педагогика искусства и творческие способности. – М.: Знание, 1981. – 96 с.
6. Мелик-Пашаев А.А. Художественная одаренность детей, ее выявление и развитие. Метод. пос. /Мелик-Пашаев А.А., Новлянская З.Н., Адашкина А.А., Чубук Н.Ф.– Дубна.: Феникс+, 2006. – 112 с.
7. Національна еліта та інтелектуальний потенціал України / Тези доповідей міжнародної наукової конференції (18-20 квітня, 1996 р., м. Львів). – Львів: ІРД НАНУ, 1996. – 312 с.
8. Савенков А.И. Детская одаренность: развитие средствами искусства. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 220с.
9. Савченко О.Я. Новий етап розвитку 4-річної початкової школи // Початкова школа. – 2001. – №1. – С.6-10.
10. Теорія елітарної демократії. [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://www.lawbook.by.ru/theory/skakun/12.shtml>

ПСИХОФІЗІОЛОГІНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОСТІ У ДІТЕЙ

Кочерга О.В.

кандидат психологічних наук,
Інститут післядипломної педагогічної освіти
Київського Університету імені
Б. Грінченка
e-mail: ovk@kmpu.edu.ua

Стаття присвячена проблемам умов розвитку творчості дітей на різних етапах життя. Розглядаються психологічні аспекти становлення творчого процесу.

Ключові слова: гени, індивідуальна творчість, латералізація, пам'ять.

Питання що є передумовою у дитину до творчості? Є досить складним і не однозначним у разі відповіді на нього.

Метою статті є спроба означити контури цієї відповіді. Ми не претендуємо на вичерпну відповідь, тому маємо зупинитись тільки на деяких моментах.

Багатьма дослідниками висловлюються припущення, що творчі здібності дитини зумовлені, багатьма генами, крім того, на їх формування і прояв впливають соціальні та й взагалі зовнішні умови. Деякі здібності мають особливості, які зумовлюють або: можуть визначати певні переваги у творчій діяльності музиканта чи художника, вченого чи інженера, артиста І чи спортсмена. Між тим питання про генетичну зумовленість інтелекту людини та її творчих здібностей не має однозначного з точки зору генетики вирішення. Ген містить лише програму розвитку, яка не виключає альтернатив. Тому ряд визначних вчених не без підстав вважає, що ця проблема (оскільки творчі здібності зумовлюються сукупністю багатьох генів) має комплексний характер і потребує відповідного розв'язання.

За статистикою, частота зароджування потенційних талантів майже, однакова у всіх народів. Визначається вона цифрами порядку 1:2000—1:10 000. А ось частота геніїв, що реалізували себе, обчислюється вже іншою цифрою; 1:10 000 000. Чому так виходить? На шляху реалізації стоять безліч різних несприятливих факторів, а також чисельні гальмівні сили. В. Єфрoїмсон доходить висновку, що геніями народжуються і що існують спадкові механізми творчої обдарованості. Геніальність завжди одинична, індивідуальна і неповторна. Треба відмовитися від твердження, що роль генотипу в становленні генія зовсім мала, а все начебто визначається вихованням, середовищем, обставинами. Віддаючи належне примату соціального у розвитку та реалізації геніальності, варто враховувати наявні внутрішні біологічні фактори. І все ж у будь-якому випадку природа надає людині лише сирий матеріал, сама ж вона надає йому форми, приводить у рух потенційні творчі сили.

Упродовж довгого часу панувала точка зору, передана французькими матеріалістами, згідно з якою природа наділяє всіх людей однаковими здібностями та задатками. Так, Гельвецій [1] припускав, що значна розумова нерівність, яка спостерігається серед людей, залежить виключно від відмінностей у їхньому вихованні та від прихованого від нас і різноманітного сплетення обставин, в яких вони знаходяться.

На початку 60-х років у США популярним був злий жарт: «Або ми терміново маємо зайнятися фізикою і математикою, або нам доведеться вивчати російську мову». Такою була реакція на політ перших радянських супутників. Як зреагували підприємливі американці? Вони розробили спеціальну освітню програму, розраховану на кілька років, якою передбачалося відібрати з кожного старшого класу всіх шкіл по чотири найбільш перспективних учні, причому оцінки не грали особливої ролі.

Щорічно таких дітей на всю державу налічувалося близько 600 тис. З цієї кількості за допомогою ускладнених тестів відбирали близько 35 тис. дітей з найкращими показниками індивідуального розвитку. Ця група і

була в полі особливої уваги. їх приймали без екзаменів у кращі коледжі, забезпечували стипендіями, субсидіями, їм створювали найсприятливіші умови для розвитку здібностей.

Кінцевий результат цієї програми нам добре відомий. США здійснили якісний стрибок у технології, в усіх точних і природничих науках, досягли повних подиву успіхів у розробці космічної техніки. Що ж до жарту, то відбувся зворотний ефект: у всіх державах колишнього СРСР почали поголівно вивчати англійську мову.

Суспільство, держава можуть і повинні підтримувати обдарованих дітей, піклуватися про свої таланти. Ще Л. Шопенгауер [5] колись помітив: суспільство відштовхує розумних людей своїм принципом рівноправності, тобто рівноправ'ям домагань при нерівності здібностей, а відтак і заслуг. Не слід забувати того, що приблизно до 9-річного віку інтелект людини формується на 90 %.

Особливий інтерес викликають думки вчених про творчі здібності людини. Відомий спеціаліст в галузі молекулярної біології академік В. О. Енгельгардт писав, що творча здатність виступає як природжена потреба і в такому розумінні вона може бути уподібнена інстинкту. Ця потреба притаманна величезній більшості людей. Вона може виражатися у вигляді окремих здібностей у однієї людини або блискучого таланту у іншої, але важко знайти індивіда, повністю позбавленого цієї дорогоцінної якості.

Здатність до творчості, робить висновок В. О. Енгельгардт, — це найвищий дар, яким нагородила людину природа на безмежно тривалому шляху її еволюційного розвитку [6]. Існує і протилежна думка. Вважається, що розвиток здібностей людини не є генетично зумовленим. Творчі здібності — це не природний дар, а результат історичного розвитку людства. Людина при народженні позбавлена свідомості, не має природних ідей, людських рис, людських здібностей.

Не без підстав деякі вчені припускають, що сучасний рівень розробки проблеми вродженого і набутого у структурі творчої діяльності такий, що по суті можна говорити про відсутність суворих наукових доказів природженої схильності людини до творчості. При виясненні питання про психофізіологічні явища творчого потенціалу особистості важливо (у методологічному плані) чітко розрізняти задатки та здібності.

Проблема зв'язку психічних процесів і процесів мозкових, фізіологічних — одна з найважчих. Багато чого тут є такого, що сьогодні неможливо пояснити.

Між тим встановлено що на організацію творчого процесу впливає нейрофізіологічна організація діяльності мозку людини. Вагомим у цьому процесі є розуміння того як працює права і ліва півкулі головного мозку дитини. Встановлено що права і ліва півкулі мозку протилежні за функціями:

- відображення: права півкуля головного мозку - діє цілісно, ліва півкуля головного мозку діє - фрагментарно, структурно;

- регуляція дій і діяльності: права півкуля головного мозку - ситуативно, ліва півкулі головного мозку - стратегічно;
- творчість (пропорційні за силою ліва і права півкулі головного мозку підсилюють одна одну).

Таким чином, з'являється реальна можливість упорядкувати навчальний матеріал у системі початкової освіти (взявши за основу пропорційний поділ у "золотому перерізі", на це вказують результати експериментальних досліджень В.В. Клименка [2] аби *образно-почуттєвого* було - 0,618, а *структурно-логічного* - 0,382, тоді як для подальшої освіти у старшій школі пропорція має будуватись навпаки.

Загалом відомо, що ліва півкуля відповідає за логічні дії, а права - за рухові, почуттєві.

В історії фізіології склалося так, що з двох півкуль людини одна (ліва) довгий час вважалась переважаючою — домінуючою. Оскільки існує перехрест нервових шляхів, що йде від кінцівок до півкуль мозку, то при домінуванні лівої півкулі провідною, здебільшого, ставала права рука. Головування лівої півкулі пояснювали тим, що в ній зосереджено управління найважливішими психічними функціями свідомості, контролю, мови і абстрактного мислення, а також (оскільки наші руки-ноги керуються навхрест) провідної, правої руки. Але розвиток науки показав, що і права півкуля не обділена управлінням: підсвідомості, інтегрування психічних процесів, практично-наочної діяльності, інтуїції, музичної та художньої творчості, образного мислення...

Дослідження показали, що *мозок працює не за стереотипом, а динамічно, "керуючись ситуацією*. При обробці інформації однією півкулею на певний час інша зменшує свою активність, ніби гальмує. Взаємодоповнюючий та одночасово синхронний режим півкуль створює умови для повноцінної, гармонійної психічної діяльності.

Сучасна система виховання дитини дуже рідко звертається до можливостей функціонування правої півкулі мозку дитини (образного мислення), частіше вона апелює до механізмів лівої півкулі (до логічного мислення). Однією з причин цього є неусвідомлення того, що рухова активність дитини суттєво впливає на творення і становлення образного мислення [3].

Про роль спадковості і виховання в розвитку мозку говорять дослідження О.-Й.Грюссера, Т.Зельке, Б.Циндра, вони детально характеризують асиметрію лівої і правої півкулі мозку людини. За їх даними складена така таблиця (оскільки переважно у нас діють правші, то вона саме і характеризує, який розподіл домінування функцій півкуль у них діє):

Ліва півкуля	Права півкуля
Усне мовлення	Метафоричне значення мовлення
Читання	Почуття гумору

Письмо Вербальне мислення Розмір прози та поезії Ритм музики Назва кольорів Класифікація кольорів Рахунок Права частина зовнішнього простору Інтерпретація міміки та жестів	Емоційне забарвлення мовлення Інтонація усного мовлення (просодія) Звуковисотні відношення, тембр і гармонія у музиці Просторові поняття та уявлення, стереоскопічний зір, обертання у просторі Просторові координати, загальна просторова орієнтація Геометрія, гра у шахи Сприйняття "гештальтів" Ліва та права частина зовнішнього простору Розпізнавання міміки та жестів Впізнавання облич Емоційні реакції
---	--

Наведені дані підтверджує наявність латералізації розподілу домінування функцій півкуль мозку людини. Це дає підстави говорити про можливість впливу на діяльність півкуль шляхом їх стимулювання за умови відповідних дій у керуванні почергового навантаження півкуль *образно-почуттєвим* та *структурно-логічним* змістом навчального матеріалу.

Наукові дослідження вказують на те, що до тринадцяти років всі діти є лівшами (ви пам'ятаєте, що руки впливають на діяльність мозку) тобто активніше у них працює права півкуля (або можна сказати: до тринадцяти *сенситивний* вік для її розвитку — "найсприятливіший період").

Тому логічним є активне використання в навчальному процесі як правої, так і лівої руки (обоєрукості). Цей крок буде гармонізувати роботу лівого та правого мозку дитини.

На практиці, в школі, на жаль, все навпаки: в початкових класах активно експлуатують лівий мозок (праву руку) і залишають правий мозок бездіяльним (ліву руку). В *сенситивний* вік розвитку не використовують природні задатки, не перетворюють їх на відповідні здібності.

Результат навчання йде за схемою "я сказала — ви зробили та запам'ятали". Тут активно діють не природні бажання учня, а "штучні" вимоги вчителів та батьків, використовується потенціал здоров'я учня та дорослого.

Предметний простір який оточує дитину, а також навчальні предмети мають бути гармонізованими. Немає важливих і неважливих навчальних предметів. Крен в бік виключного пізнавального розвитку і нехтування художньо-естетичного, фізичного та соціально-особистісного розвитку обмежують можливості дитини.

Тим паче необхідно пам'ятати про тісний зв'язок естетичних і моральних засад. Про це наголошував К. Лоренц "Краса природи і краса

культурного оточення, яке створюється людиною, необхідні для морального та духовного здоров'я людської істоти. Абсолютна сліпота до всього прекрасного, яка з такою швидкістю повсюдно розповсюджується в наші дні, - це душевна хвороба, і до неї слід поставитись цілком серйозно, хоча б тому що їй супутня моральна глухота" [4].

Основний "упор" в системі шкільної освіти до сих пір роблять на привалювання і розвиток пам'яті. Ряд дослідників заявляє, що пам'ять і мислення в структурі інтелекту займають найважливіше місце. На їхню думку, це основні інструменти нагромадження творчих потенцій особи. Пам'ять розглядається як складний процес переробки інформації, що за своїм характером наближається до пізнавальної діяльності. Лише завдяки пам'яті особа дістає можливість активно добирати інформацію, шукати дані, необхідні для розв'язання наявних завдань.

Стосовно зв'язку пам'яті і творчості існують полярні точки зору. Одні віддають перевагу хорошій пам'яті, ерудиції, вважаючи, що попередні знання про предмет створюють трамплін для інтуїції. Інші, навпаки, твердять, що занадто ретельне читання і надзвичайно велика ерудиція призводять до погіршення творчих здібностей дослідника.

У зв'язку з цим нагадаємо, що деякі творці науки не мали хорошої пам'яті, зокрема Д. І. Менделєєв, Н. Бор. Ця їхня слабина у творчості могла бути і сильною стороною, оскільки їх не надто обтяжували попередні знання. Нормальна здатність людини до засвоєння інформації рівна приблизно 80 тис. одиниць відомостей щоденно. В індустріально розвинутих країнах люди вже зазнають впливу потоку інформації в 200 тис. одиниць відомостей щоденно. Пам'ять як інформаційна система безперервно зайнята прийомом, переробкою, зберіганням і добуванням інформації.

Здавна помічено: людина знає стільки, скільки утримує в пам'яті. Для сучасної людини хороша пам'ять є необхідною складовою професійної діяльності. Її творчий потенціал підвищується під впливом постійного зростання обсягу інформації. Індивідуальна творчість залежить від розвинутості інформаційної сфери особи, а також від здатності сприймати і засвоювати нову інформацію. Можливості для цього створює спілкування.

Інтелект (у вузькому розумінні) іноді визначають як здатність правильно реагувати на нову ситуацію. Інтелектуально розвинену людину вирізняє вміння охопити ситуацію в цілому, визначити шлях до успіху в умовах, коли для решти людей рішення сховане за численними окремими фактами і обставинами.

Якщо звернутися до таких сфер, як бізнес, підприємницька діяльність, політика, то тут творча особистість знаходить найсприятливіші умови для реалізації своїх духовних сил. Між тим і в цій сфері, як і в інших, майже всі талановиті люди, що досягли визнання, на початку своєї кар'єри часто наштовхувалися на закриті двері, зазнаючи багато гірких невдач. Наприклад, Генрі Форду було сорок років, коли він знайшов спра-

ву свого життя — автомобілебудування. До цього він перепробував практично все (і це з його освітою в 5 класів!), постійно міняв одну роботу на іншу.

Неможливо пізнати себе, не випробувавши свої сили. Кожна людина приходить у цей світ з власними, тільки їй одній притаманними нахилами, здібностями й талантами. Від неї, перш за все, залежать її злету й падіння.

Абсолютно нездібних, як свідчать результати емпіричних досліджень вчених США, серед дітей всього 2—3 %. решта 97—98 %—здібні, з них 2—3 %— дуже-здібні, яких можна віднести до розряду талановитих.

Література:

1. Гельвецій К.А. Про людину, її розумові здібності та її виховання. — К., 1994.
2. Клименко В.В. Механізми психомоторики людини. — Київ, 1997.—192 с.
3. Кочерга О. Психофізіологічні особливості діяльності мозку дитини // Початкова школа. — 2005.— №5.— С.6-8, №6.—С.10-14
4. Лоренц К. Восемь смертельных грехов цивилизованного человека. — М., 1999. — 256 с.
5. Шопенгауэр А. Афоризмы житейской мудрости.— М., 1990.— С. 93
6. Энгельгардт В.А. Познание явления жизни. — М., 1984.— С.295

РОЛЬ ПСИХОЛОГА В ОРГАНІЗАЦІЇ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧНІВ ІЗ РІЗНИМИ ВИДАМИ ОБДАРОВАНОСТІ

Лукомська С.О.

Науковий співробітник

Інституту психології

ім. Г.С. Костюка АПН України

e-mail: svitluk@ukr.net

Анотація. Дана стаття присвячена аналізу організації діалогічної взаємодії дітей з різними видами обдарованості в контексті побудови елітарної освіти, окреслено роль психолога у координації позакласної діяльності підлітків, розглянуто важливість соціальної компетентності у становленні майбутньої української еліти.

Ключові слова. Діалогічна взаємодія, обдарованість, соціальна компетентність, командний підхід.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства триває процес демократизації та гуманізації соціальних інституцій, не в останню чергу це стосується й освітньої галузі. Гуманізація освіти полягає насамперед в орієнтації на загальнолюдські цінності, відмову від авторитарності, врахування у навчально-виховному процесі освітніх потреб і життєвих запитів учнів.